Vladas Žulkus, Saulius Malonaitis

Pilies liekanos ir mitologiniai akmenys Pilies saloje Platelių ežere

Pilies sala yra žinomiausia iš 5 didžiųjų salų Platelių ežere. Istorinė tradicija teigia, jog pirmąją pilį Platelių ežero saloje pastatę skandinavai, salos pilis yra randama senoviniuose žemėlapiuose, medinės pilies liekanos Pilies saloje aprašytos 1585 m. inventoriuje. Pilies salos statiniai ir raštijoje, ir žmonėse paprastai siejami su karalienės Bonos dvaru. Šioje saloje nuo seno randama senovinių plytų ir akmeninių sviedinių. Tarp Pilies salos ir Šventorkalnio pusiasalio po vandeniu esama senovinio tilto liekanų.

Pilies sala yra apie 300x230 m dydžio, ilgesnė ŠV–PR kryptimi. Aukščiausia salos vieta yra ŠV, apie 10 m iškilusi virš ežero vandens lygio. Dar viena nedidelė pakiluma žymi salos P krašte. PR gale į salą yra įsiterpusi nemaža pelkė, kuri, sukilus vandeniui, susijungia su ežeru. Salos krantai aukšti, nuolaidesnė tik PR pusė. Pilies sala gana tankiai apaugusi medžiais.

1997 m. VLPIC kasinėjo aukščiausioje Pilies salos dalyje. Viename plote ir trijose perkasose buvo ištirtas 209 m^2 plotas. Plote arčiau salos V krašto, 20 cm gylyje, atidengta daug paskirų nedidelių akmenų ir kur ne kur vienas kitas didesnis akmuo – išsklaidytų grindinių ir medinio pastato ar pastatų pamatų pėdsakai. Į salos gilumą šių akmenų nebebuvo. Kultūrinio sluoksnio nėra – 20–30 cm gylyje visur rastas įžeminis žvyras. Radinių labai mažai: kelios geležinės vinys, puodyninio koklio rozetine anga nuolauža, pora nedidelių žiestųjų puodų šukių ir peiliuko fragmentas. Peiliukas turi kardo pavidalo kriauneles, puoštas dramblio (?) kaulu.

Kitos tyrinėtos vietos buvo salos ŠV smaigalyje, ten, kur paviršiuje esama gana didelių akmenų, kur lyg matomi griovių bei pylimėlio pėdsakai. Perkasose buvo aptikta akmeninių, surištų kalkių skiediniu pamatų fragmentų. Jie dėti 0,5–1 m gylyje ir buvo nuo 1,6 iki 2,35 m pločio. Aukštumėlės Š krašte pamatai išlikę geriau, kai kur akmenys gulėjo dviem eilėmis, kai kurie buvo tašyti. P dalyje ant žemės paviršiaus buvo vienas kitas paskiras akmuo, tačiau perkasose pamatų nerasta – jie sunaikinti. Tarp akmenų buvo viena sveika plyta ir keli didesni tokių vidutinių dydžių

– 28x11,5–13x8–9,5 cm plytgaliai. Iš likusių pamatų galima spėti, jog Pilies salos ŠR gale yra stovėjęs tiksliai pagal pasaulio šalis orientuotas apie 17x17 m dydžio pastatas mūriniais pamatais. Pastato vidinis plotis Š–P kryptimi buvo 13,82 m, prie jo PR kampo, atrodo, yra buvęs priestatas. Sprendžiant iš pamatų pločio (1,5–1,6 m) namas turėjo būti mūrinis. Tiksliau datuoti duomenų per maža – rasta vos viena geležinė vinis ir glazūruota koklio šukė; jis turėjo stovėti XVI–XVII a. Pastato liekanos per kelis šimtmečius vietos gyventojų išardytos – plateliškiai pasakoja, jog dar prieš 30 metų žmonės plaukdavę į Pilies salą plytų krosnių statybai pasirinkti.

Š pamatų išorėje, prie pat jų, yra išlikęs iki 0,6 m aukščio, apie 6,5 m pločio pylimėlis. Pjūvyje aiškiai matoma, jog iš priemolio supilto apie 3,5 m pločio pylimėlio pagrindo būta ant senojo žemės paviršiaus. Jo pagrinde buvo numestų nedidelių akmenų, pasitaikė vienas kitas smulkus plytos gabaliukas. Šis pylimėlis egzistavo kartu su mūriniu pastatu – jis, matyti, buvo suformuotas iš priemolio, išmesto kasant duobę pamatams. Vakarinėje buvusio pastato dalyje matomi pylimėliai ir grioveliai yra susidarę ardant pamatus.

Kasinėjimai parodė, jog Pilies saloje XVI–XVII a. yra buvęs statinių kompleksas iš medinių ir bent vieno mūrinio pastato. Apie mūrinį pastatą, bent jo Š pusėje, yra buvęs nedidelis pylimėlis, galbūt su medinių stulpų tvora. Labai tikėtina, jog tai karališkojo XVI a. dvaro pėdsakai. Atidengti mūrinio pastato pamatai Žemaitijos nacionalinio parko rūpesčiu bus apdengti ir eksponuojami.

Kol kas dar netyrinėta salos P ir PR dalis, kur yra plytų, vandens paplautame krante matomas akmeninis grindinys, pakrantėje randama akmeninių sviedinių. Gali būti, jog čia stovėjusi seniausia salos pilis.

Apžiūrint Pilies salos pakrantes, joje buvo rasti 4 dideli akmenys. 3 iš jų turi žmogaus rankų apdirbimo žymių. Akmuo Nr. 1 gulėjo pakrantėje ties kasinėtais plotais salos ŠV smaigalyje. Akmuo yra pailgas, siauresnis viršuje, 1,54x0,78 m dydžio. Jis rastas nuverstas – dėmesį atkreipė dvi aptašytos akmens plokštumos. Akmenį pastačius, vienoje jo plokštumoje aptiktas piešinys – iškaltas luoto priekis, jame žmogaus (?) figūra, vandens paviršiaus linija, tarsi ungurį ar kokią kitą žuvį primenantis atvaizdas,

apačioje – 2 trikampiai, pusmėnuliai, apskritimas su uodegėle ir dar kažkas. Piešiniui, atrodo, buvo panaudotos ir natūralios tamsaus bazalto dėmės akmens paviršiuje. Siužetas simboliškai pavadintas „Ungurių žveju". Kitoje akmens pusėje yra gludinto paviršiaus plotelis, labai primenantis meškos pėdą.

Akmuo Nr. 2 yra per 30 m į R nuo pirmojo, jis nejudintas, apačia apsemta vandens. 2,3x1,8x1,56 m dydžio akmens V ir R kraštuose yra beveik vienodos išskalos. V išskaloje yra 2 susijungiantys grioveliai, o viduryje iškilimas, labai panašus į penį. Žemiau išskalos, atrodo, yra ovalas su uodegėle. Į ežerą nukreiptoje plokštumoje yra 2 susikertančios linijos (vieną jų sudaro natūrali tik vietomis paryškinta kalant siūlė), kurių vienoje, orientuotoje į ŠR, yra iškalta rodyklė. Į krantą nukreiptoje plokštumoje yra iškaltas schematiškas piešinys, labai primenantis skrendantį paukštį.

Akmuo Nr. 3 yra 2,1x1,8x1,2 m dydžio, guli salos R rage. Jis nuvirtęs, šonai išskaldyti, vienoje plokštumoje yra giliai iškaltas lenktas griovelis. Neatstačius akmens į vietą – jis galėjo gulėti pakrantėje prie vandens arba ant aukšto stataus vandens paplauto kranto – sunku spėti, kas bandyta akmenį skaldant pavaizduoti. Ant storgalio pastatyta figūra labai primintų paukščio smailia galva ir iškeltu sparnu figūrą.

Visi 3 akmenys yra susiję su pagoniška ideologija ir apeigomis, tačiau jų datavimas, interpretacija ir visų pirma ženklai bei siužetai lieka neaiškūs. Prielaidas tikslesnėms interpretacijoms duotų trasologiniai tyrimai. Kita vertus, pasikartojantys ženklai (apskritimas su uodegėle) akmenyse spėjamoje Kumelkaktės alkvietėje (pusiasalis Platelių ežero V pakrantėje), akmenyje prie Apvaliosios kalvos ir Pilies saloje rodo, jog tam tikri ženklai nėra atsitiktiniai. Mitologinę akmenų reikšmę liudytų ir jų stovėjimo vietos, patogios stebėti Saulės patekėjimą ir laidą tam tikrais metų laikais.

Vladas Žulkus, Saulius Malonaitis

Castle remains and mythological stones in Pilies island of lake Plateliai

In 1997 WLPCH carried out excavations in Pilies island of lake Plateliai. There were exposed structural wooden as well as brick remains of a 17x17 m building. The

excavations showed that the brick building used to be surrounded by a small rampart. In the coastal area the team detected 3 large stones with a treated surface. The stones have a link with the pagan ideology and rituals, however, their function and dating remain problematic.

Vladas Žulkus

Platelių Šventorkalnio dvarvietės ir Apvaliosios kalvos alkvietės 1996–1997 metų kasinėjimai

1996 m. buvo kasinėta ir 1997 m. žvalgyta Šventorkalnio kalva, esanti Platelių ežero P krante. Ekspediciją organizavo VLPIC ir Žemaitijos nacionalinis parkas. Senovėje ši kalva buvo vandens juosiama iš visų pusių – iš V ir R sausumon yra įsiterpusių upelių rėvų (dabar pelkių), kurios P pusėje tarpusavyje jungėsi ir atskyrė Šventorkalnį nuo gretimos Apvaliosios, arba Dvaro, kalvos.

Žvalgomųjų kasinėjimų metu Šventorkalnio kalvos aikštelės Š krašte ir pašlaitėje buvo atidengtas 77 m^2 plotas, didesnė kalvos dalis iššvalgyta metalo detektoriais, o 1997 m. iškasta 30 šurfų (iš viso 38 m^2); jie išdėstyti visoje kalvoje, 160x40 m plote.

Kasinėta šalia koplytėlės, gerai matomoje apie 4 m skersmens duobėje su akmenimis. Pasak plateliškių, šioje vietoje yra prasmegusi Platelių bažnyčia. Duobės pakraščiuose gulėjo gana dideli akmenys, kokios nors aiškesnės sistemos jie nesudarė. Didelių akmenų buvo ir prie koplytėlės bei aplink ją. Koplytėlę iš P ir Š juosė pailgas ovalo formos iki 40 m ilgio griovys, buvęs 3–10 m atstumu nuo koplyčios. Kasinėjant įsitikinta, kad griovys susidarė arimo metu aplenkiant koplytėlę.

Plote atkasti medinio gana masyvaus pastato pamatai. Jis stovėjęs Šventorkalnio Š krašte. Pamatų akmenys skiediniu nesurišti. Atrodo, aptiktas namo ŠR kampas. Vienoje namo dalyje yra buvęs (tiesiog įžeminiame priemolyje, atokiau nuo pamatų, apie 3 m pločio) rūsys su durų anga iš lauko, nuo Š šlaito pusės. Jis priverstas akmenų, kelmų. Rūsio aslos pėdsakų rasta 2,7 m gylyje, sienos buvusios molio, Š pakraštyje yra buvęs